

A világ ötven
legveszélyesebb
vállalata

A könyv megjelenését a FILI támogatta

F I L I FINNISH
LITERATURE
EXCHANGE

JUHA-PEKKA RAESTE - HANNU SOKALA

A világ ötven
legveszélyesebb
vállalata

SCOLAR

A mű eredeti címe:
MAAILMAN 50 VAARALLISINTA YHTIÖTÄ

Original edition published by Otava Publishers, 2021

Copyright © Juha-Pekka Raeste, Hannu Sokala & Otava Publishers, 2021

Hungarian edition published by agreement with Juha-Pekka Raeste
and Hannu Sokala and Elina Ahlback Literary Agency, Helsinki, Finland.

Fordította: Panka Erzsébet

Hungarian translation © Panka Erzsébet, 2022
Hungarian edition © Scholar Kiadó, 2022

Minden jog fenntartva. A mű egyetlen részlete sem használható fel
és nem sokszorosítható a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül.

TARTALOM

Előszó	9
Bevezetés	15

A VILÁG LEGVESZÉLYESEBB VÁLLALATAI: 50–41. HELYEZETT

50. PGE: Európa legnagyobb szennyezője	43
49. PURDUE PHARMA: Az opioidgyár	43
48. BERKSHIRE HATHAWAY: A befektetők bűvös furulyása	44
47. CNPC: A környezetszennyezés bajnoka	44
46. HANGZHOU HIKVISION: A térfigyelő rendszerek nagyágyúja	44
45. NSO GROUP: A titkosszolgálatok kebelbarátja	45
44. KASPERSKY LAB: A megbízhatatlan adatbiztonság	45
43. ODEBRECHT: A korrumpálás nagymestere	45
42. THE COCA-COLA COMPANY: Világelső a szemetelésben	46
41. BYTEDANCE: A TikTok kifejlesztője	46

A VILÁG LEGVESZÉLYESEBB VÁLLALATAI: 40–1. HELYEZETT

40. NORVÉG OLAJALAP: A világ legnagyobb hógolyója <i>JPR</i>	47
39. GLENCORE: Túl szép, hogy igaz legyen! <i>HS</i>	54
38. ACADEMI: Az új idők zsoldosai <i>HS</i>	61
37. BNP PARIBAS: A múlt árnyéka <i>HS</i>	67
36. UBS: Hová rejtjük a pénzt? <i>HS</i>	73
35. IKEA: Amiről minden leperreg <i>HS</i>	80

34. LVMH: A kultúrtőke üzleti királya <i>JPR</i>	89
33. MINDGEEK: A pornóóriás <i>HS</i>	97
32. ANHEUSER-BUSCH INBEV: Álmodj egy szebb világról! <i>HS</i>	102
31. UBER: Az alkalmi foglalkoztatás zászlóshajója <i>JPR</i>	108
30. VISA: A digitális fizetés királya <i>JPR</i>	118
29. BAYER: A felelősségteljes mérgekeverő 1898 óta <i>JPR</i>	123
28. LOCKHEED MARTIN: Harcra fel! <i>HS</i>	131
27. RYANAIR: A „majdnem ingyen van” ellenállhatatlan csábítása <i>JPR</i>	137
26. HUAWEI: Az Egyesült Államok legfőbb ellensége <i>JPR</i>	143
25. CARGILL: A vállalat a Big Mac mögött <i>HS</i>	153
24. JBS: Öcsém, micsoda cég! <i>HS</i>	159
23. THE WALT DISNEY COMPANY: Az emberiség álmogyára <i>JPR</i>	167
22. HSBC: Az elitklub <i>HS</i>	183
21. SOFTBANK: Fókuszban a startupörület <i>JPR</i>	190
20. BOEING: Távol a piacgazdaságtól <i>JPR</i>	200
19. WALMART: A bolt, ami megéri <i>JPR</i>	211
18. ZHŌNGGUO YĀNCĀO ZŌNGGŌNGSĪ: A világ dohánygyára <i>HS</i>	220
17. CHEVRON: „Míg a pokol meg nem fagy” <i>HS</i>	224
16. MCKINSEY: „Bűnös!” <i>HS</i>	229
15. KOCH INDUSTRIES: A forradalom pénzelője <i>HS</i>	242
14. MICROSOFT: Még mindig túl hatalmas <i>HS</i>	254
13. HON HAI: A legnagyobb kizsákmányoló <i>HS</i>	263
12. BLACKROCK: Kecskére a káposztát? <i>JPR</i>	275
11. APPLE: A király meztelen! <i>HS</i>	285

10. JP MORGAN: Mindenben benne van <i>HS</i>	295
9. ALIBABA: A jövő üzlete <i>JPR</i>	305
8. GOLDMAN SACHS: Isten munkásai <i>HS</i>	315
7. GAZPROM: Putyin vasökle <i>JPR</i>	325
6. DEUTSCHE BANK: Európa rothadó szívében <i>HS</i>	336
5. FACEBOOK: A legnagyobbá lenni, bármi áron! <i>JPR</i>	347
4. AMAZON: Adatvállalat egy csomó extrával <i>JPR</i>	366
3. SAUDI ARAMCO: Mohamed bin Szalmán hatalmi központja <i>JPR</i>	378
2. TENCENT: A világ adatgyára <i>HS</i>	390
1. GOOGLE: Egy mind felett <i>HS</i>	398
Kína a jövő szuperhatalma?	411
Ki irányítja a világot? <i>HS</i>	435
Felhasznált irodalom	493
Név- és tárgymutató	531

JPR = Juha-Pekka Raeste

HS = Hannu Sokala

ELŐSZÓ

A jövőt nem a demokratikus erők, a jó szándékú uralkodók vagy a rossz szándékú diktátorok alakítják szabad akaratukból meghozott döntéseik következtében. Az új világban a jövő másféle logika és más megoldások ritmusa szerint alakul.

Korábban az volt a jellemző, hogy az egyéni profitvágy a piaci mechanizmusok segítségével a termelést egyre hatékonyabbá, a gazdaságot pedig egyre rugalmasabbá tette. A nyugati világ demokratikus berendezkedése garantálta, hogy a fejlődés gyümölcseiből szinte minden állampolgár részesüljön valamilyen formában.

A tulajdon szabad vándorlása a világ egyik feléből a másikba, valamint az internet okozta egyre gyorsuló változások új helyzetet idéztek elő. Ebben az új világban a jövőt a legnagyobb magánvállalatok és azok tulajdonosainak üzleti logikája és érdekei határozzák meg. Ennek eredménye lehet jó vagy rossz – legvalószínűbb, hogy valahol a kettő között –, de egy dolog biztos: a jövő nem a választásokon dől el, nem a kormányüléseken vagy a parlamentben, de még csak nem is a nemzetközi megállapodásokon, hanem az óriásvállalatok termékfejlesztő laboratóriumaiban és sarokszobáiban.

A világ legutóbb 400 éve volt hasonló helyzetben. Akkoriban Nagy-Britannia dél-indiai üzleti partnere, a Brit Kelet-indiai Társaság (East India Company, EIC) a Brit Birodalomnak köszönhetően új gazdasági kapcsolatokra tett szert Európa és a Kelet között. A rabszolga- és kábítószer-kereskedelemmel foglalkozó EIC Dél-Ázsia nagy részét a saját tulajdonának tekintette. A világgazdaságot uraló másik vállalat a Holland Kelet-indiai Társaság (Vereenigde Oostindische Compagnie, VOC) volt. A cég Ázsia és Afrika kifosztásával annyira meggazdagodott, hogy nettó értéke mai pénzben mérve elérte a 7900 milliárd dollárt (Visual Capitalist).

Ezeket a gazdasági társaságokat Európából irányították, és gazdasági tevékenységük mellett hatóságként is felléptek. A részvénytársaságként működő vállalatok tehát saját hadsereggel is rendelkeztek, saját pénzüket fektették be az üzletbe, és adót is szedtek a területükön. Az EIC az 1800-as években mintegy 200 000 fős hadsereggel rendelkezett, amely kétszer akkora volt, mint a hivatalos brit hadsereg. A társaságok végül saját megalomániájukba buktak bele, de tevékenységük így is igencsak sokáig tartott: a VOC mintegy kétszáz évig, 1799-ig működött, az EIC pedig még ötven évvel tovább, 1858-ig.

Ezek a gazdasági társaságok szinte korlátlan hatalommal rendelkeztek: a mai óriásvállalatok tevékenységét természetesen nem lehet mindenben hozzájuk hasonlítani. De a gazdasági hatalom koncentrációjában mégis sok hasonlóság fedezhető fel: az óriásvállalatok még a nemzetállamoknál is erősebbek, a politikusok pedig máig sem találtak jól működő módszereket a ténykedésük szabályozására.

A svájci *Tages-Anzeiger* napilap 2007 szeptemberében megkérdezte Alan Greenspant, az Amerikai Központi Bank (Federal Reserve System, FED) elnökét, hogy melyik jelöltet támogatja az amerikai elnökválasztáson. A bankelnök válasza mindent elárult:

„Szerencsések vagyunk, hogy a globalizációnak köszönhetően az Amerikai Egyesült Államokban a globális piaci erők nagyrészt helyettesíteni tudják a politikai döntéseket. A nemzetbiztonságot leszámítva aligha számít, hogy ki lesz a jövő elnök. A világot a piaci erők irányítják.” (Lásd még Adam Tooze: *Crashed. How a Decade of Financial Crises Changed the World*, 2018.)

De mik is ezek a globális gazdasági erők? Ki irányítja a világot? A válasz: a nemzetek felett álló óriásvállalatok. Ebben a könyvben ötven vállalatot mutatunk be, melyek a globális gazdasági erők nagy részét képviselik. Vannak köztük olyan, mindenki számára ismerős nevek, mint az Amazon, a Facebook vagy az IKEA. Más részüket kevésbé ismerjük, mint például a Koch Industriest, a Tencentet vagy a Cargillt. Mégis van egy közös jellemzőjük: ők döntenek el, hogy a jövőben milyen világban élünk majd. A vállalatok listája előtt azonban még áttekintjük a cégek hatalomszerzésével kapcsolatos legfontosabb problémákat. A könyv végén pedig azzal is foglalkozunk, hogy vajon tehetünk-e még valamit ebben a helyzetben?

A vállalatok egy része folyamatos vétségei és gonosz megnyilvánulásai miatt szerepel a listánkon: eddigi tevékenységük az ő esetükben is előreve-

títi a jövőt. Más vállalatok azért szerepelnek rajta, mert a körülöttük lévő többi szereplőt még félelmetesebbé, mohóbbá és türelmetlenebbé teszik. Megint mások azért, mert különböző véletleneknek köszönhetően gyorsabban és nagyobbra nőttek, mint ahogy az számunkra kívánatos lenne.

Könyvünk fókuszában nem az adóelkerülés vagy a bűnözők gazdasági tevékenysége áll. Bennünket leginkább az foglalkoztat, hogy milyen veszélyeket és kockázatokat rejthet magában még az átlagos, törvényes vállalati és gazdasági működés is. Ezekkel a dolgokkal az újságok gazdasági rovatai vagy a népszerűséget hajhászó tévés dokumentumfilmek keveset foglalkoznak. Mégsem hunyhatunk szemet például a bankóriások tevékenysége fölött az utóbbi időben. Olyan gyakran botlunk a határok kitágításába, sőt nem ritkán valódi törvénytelenésekbe is, hogy azt kell gondolnunk, ezek egy része már valószínűleg be is épült a nagy bankok üzleti terveibe.

Megtanultuk, hogy a nagyvállalatoktól sok mindent el kell viselnünk. A nem szándékos tévedések, a szándékos megfigyelések és a különféle szabályszegések gyakorisága azonban mindenképpen elgondolkodtató abból a szempontból, hogy nem túrunk-e túl sokat. A nagyvállalatok és az államok között ijesztő kompromisszum született: az egyik országból a másikba vándorló óriásvállalatok hatalma munkaadóként és befektetőként akkorára nőtt, hogy az államok egyre gyakrabban hízelegnek a vállalatoknak és azok vezetésének.

A gazdasági újságírók és a közgazdászok is egyre inkább csak a vállalatok sikereire és a versenyképességükre figyelnek. Nem kérdezik, hogy milyen károkat okoz, illetve milyen veszélyeket rejt az egyes cégek működési módja vagy tevékenysége. Könyvünkkel nem az a célunk, hogy megpróbáljuk „jók”-ra és „rosszak”-ra osztani a vállalatokat, és azt sugallni, hogy vannak, ahol gonosz emberek irányítanak és dolgoznak, míg máshol jók. Inkább az a helyzet, hogy egyes területeken a szabad verseny logikája a nagy pénzeket kiszolgáló politikával és az információs technológia fejlődésével párosulva odáig vezetett, hogy a vállalatok hatalma túlságosan nagyra nőtt.

A gazdasági hírekben sok szó esik az egyes országok termelési és foglalkoztatottsági adatairól. Az új világban ezeknél fontosabb lenne az egyes vállalatok termelési tevékenységének elemzése, illetve az, hogy ne csak a napi hírekkel és a befektetők számára hasznos adatspirálokkal foglalkozzunk. A Google vagy a Tencent hatalma akkora, hogy fontos lenne,

hogy a médiának legyenek saját Google- vagy Tencent-szakértői is a hagyományos külföldi tudósítók mellett.

A BlackRock amerikai vagyongazdálkodó vállalat által kezelt befektetői alapok értéke több mint százszor akkora, mint például a finn állam költségvetése. Ha eladnánk a Microsoft részvényeit, és az így kapott összeget egyenlően elosztanánk az összes finn állampolgár között, akkor mindenki kb. 400 000 eurót kapna. Még Olaszországban is kb. 40 000 euró jutna mindenkinek.

A digitális átalakulás, a mesterséges intelligencia és a platformgazdaság elterjedése, az emberek függősége ezektől a szolgáltatásoktól, a jövedelmi különbségek növekedése és a politikai rendszerek túl lassú reagálása a változásokra: mindezek olyan dolgok, melyekről mindenki sokat beszél, de senki nem talál fogást rajtuk. Bízunk abban, hogy az egyes vállalatok bemutatásával segítünk olvasóinknak jobban megérteni a jelent és a jövőt.

A Covid19-pandémia sokféle módon befolyásolta a gazdaságot, és más-más hatással van az egyes vállalatokra. Míg a repülőgéptársaságok és a turizmus válságba kerültek, más vállalatok egyenesen hasznot húztak a helyzetből. Az informatikai óriások a Facebooktól a Google-ön át az Apple-ig profitáltak abból, hogy az emberek a korábbiaknál is több távmunkát végeznek, és még többet használják a számítógépüket és a telefonjaikat.

Könyvünk áttekintő részei főleg az Egyesült Államokra koncentrálnak. Az a folyamat, amelynek során a legtöbb vállalati tevékenység és a piaci erő néhány kivételes nagyvállalat kezében összpontosult, sokkal gyorsabban játszódott le az Egyesült Államokban, mint Európában, így az ottani hatóságok is hamarabb ébredtek rá a koncentráció káros következményeire. A gazdasági tevékenységekről kritikusan beszámoló, szakértő civil szervezetek és az általuk összegyűjtött adatok is nagyobb mennyiségben állnak rendelkezésre az észak-amerikai helyzettel, mint Európával kapcsolatban, ahol a kutatások és felmérések is csak ritkán terjednek ki egész Európára vagy akár csak az Európai Unióra. Az Egyesült Államok példája azt is megmutatja Európa számára, hogy mi történik, ha a fejlődésbe nem sikerül idejében beavatkozni.

Hogyan választottuk ki az ötven legveszélyesebb vállalatot? Mi volt a kiválasztás alapja? A rövid válasz: semmi. Sok választás esetén fel lehet tenni a kérdést: Miért a Visát választottuk, és nem a Mastercardot, a McKin-

sey-t vagy az Accenture-t? Miért a Chevron szerepel a listán, és miért nem a Shell, miért a BlackRock, és nem a Vanguard? És így tovább.

Újságírók vagyunk, vagyis újságíróként, és nem szakértőként, kutatóként vagy befektetési elemzőként hoztuk meg a döntéseket. Azokat a vállalatokat választottuk ki, amelyek a legnagyobb hatással voltak ránk. Sok gazdasági területről csak egy-egy céget választottunk, amelyen keresztül bemutatjuk az egész ágazat működési mechanizmusait, jellegzetességeit – és a veszélyeit is. Azok, akik szeretnék részvényekbe fektetni a pénzüket, akár befektetési segédletként is használhatják a könyvünket: ötvenes listánk több olyan vállalatot is tartalmaz, melyeknek a listán elfoglalt helyzete és működési módja biztosítja, hogy a jövőben is a befektetők kedvencei legyenek.

A szupervállalatok sikere mögött álló legfontosabb okok feltárása több fejezet fő témája. A kiválasztott vállalatok veszélyességét három fő kritérium határozza meg: a környezetre, a jól működő piacgazdaságra és a demokráciára jelentett veszélyek.

A vállalatok hatalmának növekedésével kapcsolatban öt téma emelkedik ki a többi közül:

1. az IT-vállalatok értékének és hatalmának 2008 óta tartó növekedése,
2. a hatalomnövekedés hatására létrejövő növekvő árképzési erő,
3. az IT-óriások cégfelvásárlásai és a versenytársak megsemmisítésére való képességük,
4. az adatok valós idejű megszerzésének fontossága és az ügyfélkör-szerzés jelentősége,
5. a függőségi algoritmus: a vállalatok azon képessége, hogy információk és különböző trükkök segítségével termékfüggővé tegyenek minket.

A témák egy mondatban foglalhatók össze: jövőnket a mesterséges intelligencia és a tőke szövetsége fogja meghatározni.

A könyv további része a Kína és az Egyesült Államok közötti világhatalmi versenyre összpontosít. A harc nem kevesebbről szól, mint a demokrácia, az emberi jogok, a szólásszabadság és a jogállamiság jövőjéről. Ahhoz, hogy megnyerjék ezt a versenyt, a demokráciáknak olyan modellt kell találniuk, amelynek segítségével a technológia által a lakosság

számára biztosított jólétet a kínai modellnél igazságosabb módon tudják elosztani.

E könyv szerzői több mint harminc éve foglalkoznak gazdasági újságírással. Juha-Pekka Raeste a legnagyobb finn napilapnál, a *Helsingin Sanomat*-nál dolgozik gazdasági újságíróként, a *Nyt* („Most”) című heti melléklet vezetőjeként és a *Taloussanomat* („Gazdasági Hírek”) című gazdasági magazin főszerkesztőjeként. Hannu Sokala szintén dolgozott a *Helsingin Sanomat*-nál gazdasági újságíróként, de saját vállalkozása igazgatójaként is, valamint a finn állami rádió, az *Yleisradio* oknyomozó újságírójaként.

Megpróbáltunk találni egy könyvet, amely megvilágítja, mekkora veszélyt jelent néhány hatalmas óriásvállalat a demokrácia alapjaira, hogyan lenne képes megingatni fontos alapintézményeket, és mekkora befolyással bír a környezetre. Egy olyan könyvet, amely a világgazdaságot és a jövő nagy problémáit az egyes szereplők szemszögéből mutatja be, vagyis onnan, ahol manapság minden fontos kérdés eldől.

Mivel ilyen könyvet nem találtunk, úgy döntöttünk, hogy akkor magunk írunk egyet. Köszönjük a Suomen Kulttuurirahasto (Finn Kulturális Alap) és az Otavan Kirjasäitiö (Otava Kiadói Alapítvány) támogatását, amely segítette a munkánkat! A tények ellenőrzése Riina Nygrén feladata volt.

2022 januárjában
Juha-Pekka Raeste és Hannu Sokala

BEVEZETÉS

I.

Gyorsabban történt, mint azt bárki is képzelte.

A nagyvállalatok egyszer csak hatalmas óriásokká váltak, méretükön és növekedési sebességükön napról napra elcsodálkozhattunk. 2018 nyarán az Apple piaci értéke a történelem során először elérte és meghaladta az egybillió, azaz a milliószor millió, vagyis az ezermilliárd dollárt, és többé senki nem tudta felbecsülni sem, milyen óriási játékosná vált.

Ráadásul két évvel később az Apple piaci értéke már a kétbillió dollárt is meghaladta. Az egyetlen további hasonló értékű vállalat a Szaúd-Arábia hatalmas olajvagyonát birtokló Aramco, melynek értéke 2019 decemberében egy rövid időre szintén átlépte ezt a mágikus határt. 2021 júniusában az amerikai Microsoft is csatlakozott a kétbillió klubhoz, 2022 januárjában pedig az Apple ismét történelmet írt: piaci értéke átlépte a háromezilliárd dolláros határt.

Néha egy-egy történet jól illusztrálja ezen változások arányait. A *Bloomberg* gazdasági hírügynökség 2018. július 31-én beszámolt arról, hogy Jeff Bezos, a világ leggazdagabb embere, az Amazon alapítója még 1995-ben meggyőzte szüleit, Jackie és Mike Bezost, hogy fektessenek be a vállalatba 245 573 dollárt.

„Szeretném, ha megértenétek, hogy milyen kockázatos ez – mondta Bezos a szüleinek. – Szeretnék majd eljönni a hálaadási vacsorára, és szeretném, ha nem haragudnátok rám.”

Ez az egykor majdnem negyedmillió dollárnyi befektetés a *Bloomberg* becslése szerint 2018 nyarán, amikor egy Amazon-részvény értéke 1700 dollár körül volt, körülbelül harmincmilliárd dollárt ért. 2020 nyarára az árfolyam elérte a 3300 dollárt, és ekkor a *Bloomberg* által használt szá-

mítás szerint a Bezos szülők befektetésének értéke mintegy 58 milliárd dollár körül lehetett.

Két másik látványos példa a világgazdaság arányainak bemutatására: 2018 nyarán az amerikai Facebook értéke egyetlen tőzsdei nap alatt 20 százalékkal, azaz 120 milliárd dollárral csökkent. A csökkenés oka, hogy a vállalat bejelentette: a szakértők szerint növekedése lassulni fog. Még többet veszítettek a befektetők, amikor a kínai Tencent tőzsdei értéke néhány hónap alatt 180 milliárd dollárral csökkent. A hatalmas csökkenés ellenére a vállalatok számára mindez mégsem okozott nehézséget, és a befektetők sem mentek csődbe. A legnagyobb vállalatok olyan hatalmassá, a leggazdagabb befektetők pedig olyan tehetőssé váltak, hogy a milliárdos veszteségek sem viselik meg őket különösebben.

Az óriások még a piacnál is gyorsabban nőnek. Ez azt is jelenti, hogy a termelés egyre nagyobb része egyre kevesebb vállalat kezében összpontosul.

Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), a fejlett országok Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezete számításai szerint a nyolc legnagyobb gazdasági vállalat részesedése 2000 és 2014 között átlagosan mintegy 4 százalékponttal növekedett Európában. Észak-Amerikában a piac még koncentráltabb: a nyolc legnagyobb vállalat részesedése ott 8 százalékponttal növekedett.

Leginkább az internetes és a mellette felnövekvő mobiltelefonos üzlet vált a kevés szerencsés játszótérévé:

- Az Apple és a Google részesedése az okostelefonok szoftverfejlesztéseiből 99 százalékos. Ez egyben azt is jelenti, hogy az Apple és a Google (ketten) birtokolják a mobilos applikációk piacát is.
- A Microsoftnak és az Apple-nek gyakorlatilag duopóliuma van a számítógépes operációs rendszerek területén.
- Az Amazon birtokolja az Egyesült Államok internetes vásárlásainak mintegy felét.

Mi az Amazon nagyságának titka? Nem az, hogy a könyvek mellett még sok más terméket is árusítani kezdett, hanem az, hogy a platformjait megnyitotta a versenytársai számára is. Mert így a felhasználók és az Amazon alkalmazottjai is azonnal látják, ha egy másik vállalat az Amazonnál olcsóbban kezd árulni egy terméket. Ha az árkülönbség túl nagy, az Amazon azonnal megkeresheti az okokat, illetve nagy ügyfélként a ko-

rábbinál alacsonyabb árat tud kialkudni az áru beszállítójától. Ugyanakkor az Amazon sok esetben nyugodtan tud valamivel magasabb árat is kérni a termékért, mint egy kicsi, megbízhatatlannak tűnő eladó, mert a vásárló szívesen fizet a megbízhatóságért és azért, mert tudja, hogy az Amazon panasz- és visszatérítési eljárása megbízhatóan működik.

De a legfontosabb dolog mégiscsak az, hogy bárkitől vásárol is a vevő, az Amazon kezelési költséget számít fel az eladónak a platformja használatáért. Az Amazon tehát mindenképpen és mindig nyer.

A digitális gazdaságban az a legfontosabb, hogy mindig az irányítja a világot, aki az ügyfelet kézben tartja.

- A Google részesedése a világ összes internetes kereséséből 2018 szeptembere óta több mint 92 százalékos.
- A Facebook részesedése az Egyesült Államok közösségimédia-hálózatából 80 százalékos.
- A Google és a Facebook kapja az online hirdetések bevételének több mint felét az Egyesült Államokban.

Az IT-óriások sikerességét jól szemlélteti a világ leggazdagabb embereinek listája is.

A világ tíz leggazdagabb embere 2021 szeptemberében (és vagyona millió dollárban):

1. Elon Musk, Tesla	198 000
2. Jeff Bezos, Amazon	194 000
3. Bernard Arnault, LVMH	157 000
4. Bill Gates, Microsoft	149 000
5. Mark Zuckerberg, Facebook	132 000
6. Larry Page, Google	124 000
7. Sergei Brin, Google	119 000
8. Steve Ballmer, Microsoft	105 000
9. Larry Ellison, Oracle	100 000
10. Warren Buffett, Berkshire	100 000

(Forrás: *The Bloomberg Billionaires Index*, 2021. szeptember 21.)

A leginkább központosított ágazatokban a vállalatok a többiekénél is nagyobb nyereséget könyvelhettek el. Ugyanakkor működésük nem vált

a korábbinál lényegesen hatékonyabbá, ami jól mutatja, hogy a piaci erőfölény milyen fontos részét képezi ezen cégek értékének. A piaci erő ugyanis a résztvevők egymáshoz viszonyított erejét is magában foglalja egy eladási szituációban.

Az erőfölényüket biztosító vállalatok kedvező pozícióját az is jól mutatja, hogy az új cégek aránya a piaci szereplők között az Egyesült Államokban igencsak visszaesett az utóbbi harminc évben.

A versenyjogi szabályozás nem volt képes a vállalati fejlődés nyomában maradni. A törvényhozók nem készültek fel arra a világra, amely az emberek tudását egyre inkább képes kihasználni üzletileg – néha akár rossz célokra is. Manapság a fogyasztók egyre több szolgáltatásért „fizetnek” azzal, hogy a szolgáltatásért cserébe (pl. a Facebook vagy a Google esetén) átadják személyes adataikat. Az is egy új jelenség, hogy a domináns helyzetbe kerülő nagyvállalatok a saját platformjaikat kihasználva fékezik meg a versenytársaikat (pl. az Apple vagy az Amazon).

Az Apple-t éppen ezért nyugodtan nevezhetjük valódi szupervállalatnak. Ezen az elnevezésen azt értjük, hogy az adott vállalat a saját területén abnormálisan hatalmasra nőtt: olyan óriásivá, hogy egyedül – vagy egy-két másik vállalattal összefogva – képes diktálni az árakat és egyéb feltételeket a piacon.

A szupervállalatok hatalmas sikere azt is jól elfedi, hogy a régóta tartó növekedési időszak ellenére sok vállalat mégsem működik olyan sikeresen. Az Egyesült Államok részvénytőzsdéjén az árak 2009 elejétől 2020 tavaszáig, a „koronavész” beköszöntéig szinte folyamatosan növekedtek. Az árnövekedés hátterében azonban szinte kizárólag az Apple és más amerikai techóriások állnak, mint pl. az Amazon, a Facebook vagy a Google. A koronavírus-járvány megrázta a tőzsdéket, de a vezető vállalatok részvényárfolyamait ez nem érintette.

- 1975-ben az Egyesült Államokban még 109 vállalat osztozott az összes tőzsdei nyereség felén. Ma mindössze 30.

Jan De Loecker, a belgiumi KU Leuven Egyetem professzora és Jan Eckhout, a University College London (UCL) professzora annak alapján vizsgálták a nagyvállalatok piaci erejét, hogy összevetették, hogy mennyit fizettek a vállalatok a termékeikért, és ehhez képest mennyit kerestek az általuk előállított termékekkel a piacon.

De Loecker és Eeckhout 134 országból érkezett információkból állított össze egy adatbázist, amelyben több mint 70 000 vállalat szerepel. Az adatbázis elemzése során kiderült, hogy a kereskedelmi árrés az 1980-as 1,1-ről 2016-ra átlagosan 1,6-ra nőtt. Az árrés Észak-Amerikában és Európában nőtt a legtöbbet, és Dél-Amerikában a legkevesebbet.

„A verseny elengedhetetlen a jól működő gazdasághoz. Versenynyomás hiányában a vállalatok túl nagy piaci erőfölényre tesznek szert, ami lehetővé teszi számukra, hogy drágábban adják el a termékeiket. A piaci erőfölény természeténél fogva a vagyon újraelosztásához vezet a munkavállalóktól és fogyasztóktól a vállalat tulajdonosok felé: a nyereség növekszik, miközben a munkavállalók kevesebb jövedelemhez jutnak, a fogyasztók pedig többet fizetnek a termékekért” – írta De Loecker és Eeckhout a „Global Market Power” című beszámolójukban (NBER, 2018).

A piaci erő koncentrálódásának hatásai természetesen még ennél is nagyobbak. A magasabb árak a fogyasztók egy részét kiszorítják a piacról, illetve kevesebb innováció és befektetés valósul meg, mint akkor, ha jól működik a verseny.

A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 2019 tavaszán 27 ország majdnem egymillió vállalatának adatait vizsgálta meg. 2000 óta a vállalatok átlagos árrése csak keveset nőtt. Amikor azonban a kutatók az árrés szerint állították sorrendbe a vállalatokat, egyre nagyobb különbségek mutatkoztak. Az élbolyba tartozó 10 százaléknyi vállalat több mint 30 százalékkal tudta növelni az árrését, miközben a maradék 90 százalék kereskedelmi árrése a korábbi szinten maradt. Az IMF 2021-es becslése szerint a Covid19-világjárvány tovább gyorsítja a vállalati világ koncentrációját.

- A Visa, a MasterCard és az American Express sokáig uralták a globális hitelkártyapiacot. Kína gazdasági felemelkedése egy negyedik nagy szereplőt hozott a piacra, a UnionPayt.
- Az Egyesült Államok pénzügyi rendszere vagyonának felét az öt legnagyobb bank felügyeli. Az 1990-es évek végén az öt legnagyobb bank részesedése még csak kb. 20 százalék volt ebből a vagyonból.
- Az utóbbi tíz évben az Egyesült Államok hat legnagyobb repülőársasága három óriástársasággá olvadt össze. Az Európai Unióban azonban megpróbálták fokozni a gazdasági versenyt,

így több új, olcsó „fapados” repülőtársaság jelent meg a piacon (például a Ryanair és az EasyJet).

- 1980-ban az Egyesült Államok ötszáz legnagyobb vállalatának részesedése az ország hatalmas GDP-jéből (bruttó hazai termék) körülbelül 58 százalék volt, míg jelenleg ez a részesedés 73 százalék. A száz legnagyobb vállalat részesedése 33 százalékról 46 százalékra növekedett.
- Európában a mobilhálózatok piaca azon kevés ágazathoz tartozik, ahol a verseny nagyon korlátozott: a mobilhálózatokat Európa legtöbb országában a brit Vodafone, a spanyol Telefónica és a német Deutsche Telekom hármasa uralja. Németországban például a mobiltársaságok részesedése 21, 30 és 33 százalék (forrás: Deutsche Telekom, 2020. március).
- Az utóbbi tíz évben a Monsanto vegyi vállalat 30 vállalatot vásárolt fel. Ugyanezen idő alatt az Oracle 80, a Google pedig több mint 120 vállalatot szerzett meg.
- 1994-ben az Egyesült Államok repülőgép- és fegyveriparában több mint 80 vállalat vett részt. 2000-re a vállalatok száma 5-re csökkent ebben az iparágban.
- A világ rovarirtószer-iparának 70 százalékát a ChemChina, a Corteva (korábban: DowDuPont) és a Bayer uralja.
- Az Egyesült Államok söriparának majdnem kétharmadán két vállalat, az Anheuser-Busch InBev és a MillerCoors osztozik.
- A nagy utasszállító repülőgépek világpiacát két nagyvállalat, a Boeing és az Airbus uralja.

Az egész gazdaságban jól megfigyelhető, hogy a különböző iparágak igen gyorsan koncentrálnak néhány nagy és különösen sikeres óriásvállalat kezében. A központosítással egy időben azonban a munkabérek emelkedése, az infláció és a gazdasági növekedés megrekedt a nulla közelében. A helyzetet az is jól példázza, hogy a munkavállalók részesedése a nemzeti jövedelemből az 1980-as évek óta csökken, ami általában azt jelzi, hogy a munkavállalók helyzete gyengül a nemzetgazdaságban.

Joseph E. Stiglitz, az amerikai Columbia Egyetem Nobel-díjas professzora „A Rigged Economy” című cikkében (*Scientific American*, 2018/5.) megdöbbenésének ad hangot azzal kapcsolatban, hogy az utóbbi időben

az államok egyre csökkentik a nagyvállalatok működésének szabályozását, holott a vállalatokat inkább sokkal szigorúbban kellene szabályozni. Stiglitz véleménye szerint a technikai fejlődés két különböző mechanizmus által segített a piaci erőt néhány multinacionális szereplő kezében koncentrálni:

Az egyik ilyen mechanizmust Stiglitz „hálózati hatás”-nak nevezi: a fogyasztó azért választ egy bizonyos közösségi médiát vagy számítógépes (operációs) rendszert, mivel már az ismerősei is azt használják. Egy bizonyos határ elérése után a Facebook vagy a Microsoft helyzetét nagyon nehéz megdönteni.

A másik mechanizmus az állandó költségek növekedése a határköltségekhez viszonyítva. Gondolatát az alábbi példával lehet szemléltetni: az operációs rendszer fejlesztése egyre többbe kerül (fix költség), míg a másolása (sokszorosítása) rendkívül olcsó (határköltség). Ha az operációs rendszerek piacára egy új szereplő szeretne belépni, akkor őt mindkét költség egyszerre terheli. Ugyanakkor az új versenytárs megjelenésekor a már piacon lévő, gazdag szereplő könnyedén és hatékonyan meg tudja akadályozni a verseny kibontakozását oly módon, ha gyorsan lecsökkenti a végtermék, vagyis az operációs rendszer árát.

„Röviden: a piacra belépés nehéz és kockázatos dolog, ami a nagy költségvetéssel rendelkező, már befutott vállalat számára hatalmas lehetőséget biztosít arra, hogy leszámoljon a versenytársaival, és végső soron aztán árat emeljen – írja Stiglitz. – A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az amerikai nagyvállalatok nemcsak a termékfejlesztésben voltak innovatívok, hanem abban is, hogy kitalálták, hogyan terjeszthetik ki és erősíthetik meg a piaci erejüket. Az Európai Bizottság sok millió dolláros bírságokat szabott ki a Microsoftra és a Google-re, és felszólította őket, hogy fejezzék be versenyellenes tevékenységüket. Az Egyesült Államokban azonban túl keveset tettünk a piaci erő koncentrációjának ellenőrzése érdekében, így nem meglepő, hogy az számos ágazatban nagyon megerősödött.”

A szupervállalatok nyereségének és piaci erejének növekedésével párhuzamosan politikai erejük is folyamatosan nőtt. Ez többek között azokban az esetekben nyilvánul meg a legszemléletesebben, amikor egy-egy ilyen vállalat megtagadta a hatóságok előírásainak betartását. Az egyik legismertebb példa az Apple-é: a cég elutasította, hogy segítse az amerikai Szövetségi Nyomozó Iroda, az FBI munkáját, amikor az megpróbálta

feltörni Syed Farook, a kaliforniai San Bernardinóban 2015-ben történt terrortámadás elkövetőjének iPhone-telefonját. Farook tizennégy embert ölt meg. Az Apple azt állította, hogy egyetlen iPhone-telefon zárvédelmének feloldása szabad kezet adhatna a hatóságok számára az összes többi iPhone-telefon tartalmainak tanulmányozásához. Tim Cook ügyvezető igazgató kijelentette, hogy a vitában az Apple a „polgári jogok”-at védelmezte. Mielőtt a vita a bíróság elé került volna, az FBI nyilvánosságra hozta, hogy talált egy „pártatlan” szereplőt, aki segített az ügynökeinek a telefon feltörésében.

A *Reuters* hírügynökség beszámolója szerint az Egyesült Államok Kormánya 2018-ban megpróbálta arra kötelezni a Facebookot, hogy törje fel a Messenger-alkalmazás titkosítását, hogy le tudják hallgatni egy, a Mara Salvatrucha bűnszervezethez tartozó bandatag Messenger-üzeneteit. Az 1980-as években Los Angelesben alakult bűnszervezetet MS-13 néven is ismerhetjük. A Közép-Amerikában, Mexikóban és az Egyesült Államokban működő bűnbanda nem riad vissza az erőszaktól.

A *Reuters* beszámolója szerint a Facebook a sajtó számára nem nyilvános bírósági tárgyalás során kijelentette, hogy a Messenger-üzenetek végpontok között (end-to-end) titkosítottak. Ez annyit jelent, hogy a beszélgetés úgy titkosítják, azaz úgy teszik felismerhetetlenné, hogy az csak a beszélgetésben részt vevők számára válhat érthetővé. A Facebook azt állította, hogy egy ilyen titkosítás feltörése az egész Messenger-kód újraírását és az összes titkosítás feltörését jelentené minden Messenger-felhasználó számára. A szövetségi bíró úgy döntött, hogy a Facebook nem köteles feltörni a Messenger-alkalmazás titkosítását a rendőrség számára. A döntés indoklását titkosították.

2016-ban az egész Nyugat elborzadt, amikor Oroszország beavatkozott az amerikai elnökválasztásba és a brit Brexit-népszavazásba. A Nyugat ugyanakkor nem volt képes egységesen fellépni, még az EU-n belül sem. A legnagyobb IT-óriásvállalatok aggódni kezdtek, hogy a kormányok előbb vagy utóbb összefognak, és el is kezdtek egy hatósági típusú felügyelet kialakításába a saját maguk számára.

A 2019-es EU-parlamenti választások előtt a Google kijelentette, hogy egységes európai tervet vezet be, amely minden Google-platfomon működik majd, és amelynek lényege, hogy még a reklámok megjelenítése előtt minden egyes reklámozni szándékozó szervezetet ellenőrizni fognak.

A Facebook és a Twitter a 2018-as amerikai kongresszusi választás idején próbált ki új eljárásokat az álhírek és téves információk felismerése és kiszűrése érdekében. A 2020-as elnökválasztáson a Facebook és a Twitter Donald Trump több üzenetét megtévesztőnek bélyegezte.

Alessio Terzi és Stefano Marcuzzi kutatók az „Are multinationals eclipsing nation-states?” (IPS, 2018) című cikkükben azt állítják, hogy a multinacionális és különösen az amerikai techcégek globális befolyásoló tényezőkké váltak azzal párhuzamosan, hogy a nemzetállamok hatalma az egyre lassuló gazdasági növekedés, a rekordmértékű államadósság, a polarizálódott politika és a törvényhozás megbénulása következtében folyamatosan csökkent.

Ha az Apple egy ország lenne, akkor a 2017-es pénzügyi bevételei alapján számolt nemzeti összterméke (GDP-je) nagyobb lenne, mint Portugáliáé. Terzi és Marcuzzi számításai szerint az Apple több mint kétszázmilliárd dolláros készpénzforrásának köszönhetően a Marshall-terv kétszeresének megfelelő befektetési tervet is meg tudna valósítani. Jelen értékre korrigálva a Marshall-segély az Egyesült Államok mintegy százmilliárd dolláros újjáépítési segélye volt, melynek segítségével 1948 és 1951 között a második világháború sújtotta Nyugat-Európát sikerült kiemelni a válságból.

Terzi és Marcuzzi kutatása szerint főleg a közösségi médiát uraló multinacionális cégektől várjuk, hogy azok a három hatalmi ág szétválasztásának megfelelően működjenek. Elvárjuk tőlük, hogy ők maguk szabályozzák szolgáltatásaik „megfelelő használatát” (törvényhozói hatalom), és ellenőrizzék is ezen szabályok betartását (végrehajtó hatalom), sőt még büntetést is szabjanak ki a szabályok áthágása esetén (bírói hatalom).

Az IT-óriások néha egyenrangú szereplőként jelennek meg a nemzetközi fórumokon. 2018-ban a Facebook és a Google más óriásokkal közösen több tucat országgal szerződést kötött a kiberbiztonság fokozása érdekében. Kína, Oroszország és az Egyesült Államok azonban nem írta alá a szerződést.

Az óriásvállalatoknak már az adózás miatt sem kell foglalkozniuk a nemzetállamok szabályaival. Szakértők szerint a multinacionális vállalatok éves nyereségének mintegy 40 százaléka adóparadicsomokban landol (Tørsløv, Wier & Zucman: „The Missing Profits of Nations”, 2018).

Manapság a nagy fejlődési ugrások is a nagyvállalatoknak köszönhetően valósulnak meg. A vállalatok felelősek minden új és fontos dolog

létrehozásáért, legyen szó akár az űr meghódításáról, az internet infrastruktúrájának fejlesztéséről és kiépítéséről, vagy akár a napenergia és az új gyógyszerek kifejlesztéséről.

Az első ötven évben az űrt a nemzetállamok pénzéből hódítottuk meg. Az utóbbi években a magánbefektetők egyre nagyobb szerepet vállalnak ebben.

A leginkább a Tesla elektromos autófejlesztéseiről ismert Elon Musk SpaceX nevű vállalata már több száz műholdat juttatott az űrbe, 2020 novemberében pedig a cég űrhajója a NASA négy űrhajósát szállította a Nemzetközi Űrállomásra. A Richard Branson Virgin nevű vállalatához tartozó Virgin Galactic arra készül, hogy turisztikai célponttá tegye az űrt. 2021 nyarán maga Branson is elrepült az űr szélére. Jeff Bezos, az Amazon alapítója már több milliárd dollár értékű Amazon-részvényt értékesített annak érdekében, hogy Blue Origin nevű űrprojektjét finanszírozza. Alig több mint egy héttel Branson után Bezos szintén ellátogatott az űr szélére a saját rakétájával.

„Szeretnék köszönetet mondani minden Amazon-alkalmazottnak és minden Amazon-vásárlónak, mert mindezért önök fizettek” – mondta Bezos a Földre való visszatéréskor.

Köszönjük, hogy a Scholar Kiadó könyvét választotta.
Iratkozzon fel hírlevelünkre a www.scolar.hu honlapon,
vagy keressen minket a facebook.com/scolarklub oldalon!

Scolar Kiadó, 2022
1016 Budapest, Piroska utca 13.
+ 36 1 466 7648
scolar@scolar.hu
www.scolar.hu

Felelős kiadó: Érsek Nándor
Felelős szerkesztő: Kis Kós Antal
Tördelés: Hársfai László
Borító: Somogyi Péter

ISBN 978-963-509-542-1

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató